



Foredrag

Taler

Gunnar Knudsen

Sted

Hamar og Lier

- 1 Det glæder mig at se en saa stor forsamling av baade mænd og kvinder, og ikke
mindst det sidste. Iaar er det første gang, at kvinderne skal bruke sin politiske
myndighet sammen med mændene, og da er det rimelig og rigtig, at de møter op
for at gjøre sig op en selvstændig mening om de spørsmål, som foreligger. Naar
5 de skal kaste sit lod i vegtskaalen - og det kan hende, at det er kvinderne, som
kommer til at avgjøre den led, den retning, som politiken skal ta her i landet i de
kommende 3 aar - da er det ret og rigtig, at de forsøker at møte frem og høre,
hvad der blir sagt, og derefter gjøre sig op en selvstændig mening. Derfor glæder
det mig spesielt, at der er saamange kvinder tilstede. Det viser, at interessen for
10 det politiske liv er oppe, og det tror jeg ogsaa vil vise sig berettiget, for det er i
virkeligheten vigtige ting, som foreligger for os i de kommende aar.

- Der er mange, som klager over, at disse sidste 3 aars politik har været tildels
vanskelig at forstaa. Der er mange, som klager over den utvikling, som det har
15 tat. Jeg mener - og vil forsøke paa at bevise det - at den utvikling, som har fundet
sted i disse 3 aar, er naturlig og rigtig og til landets gavn og er en politisk
nødvendighet.

- Efter samlingen i 1905, hvor hele nationen blev samlet om en stor national
20 opgave, som blev løst, kom valget i 1906, da nationen skulde gaa til sit daglige
arbeide. Da var det jo klart, at der om de forskjellige foreliggende spørsmål let
kunne melde sig forskjellige meninger, som det altid har været før i dette land,
og som det er i alle lande. Mange mente, at den enighet, som vi var vidne til i
1905, og som vi jo alle sammen syntes var skjøn og herlig - og det var den! - ogsaa
25 kunne fortsætte, naar det gjaldt løsningen av de dagligdagse spørsmål. Men det
visste sig, at det var en chimære, som maatte opgis. Og det er jo ikke andet end
naturlig og rigtig.

Valgene i 1906 visste spor av den samme opfatning. Partierne hadde sine

programmer: høire sit, venstre sit. Socialisterne hadde ogsaa sit; men det vakte mindre opmerksomhet. Og saa kom ogsaa regjeringen med et program - en ting, som vistnok aldrig har haandt ellers hverken i dette eller noget andet land - et program, som laa omtrent midt imellem høires og venstres. Høire opgav sit
35 program og aksepterte regjeringens, men venstres styre fandt at maatte ta avstand fra visse punkter i regjeringens program.

Mange steder visste det sig, at det var vanskelig for vælgerne at faa fuld klarhet over dette program. 76 repræsentanter blev valgt paa venstres program, men
40 endel av disse blev samtidig valgt paa regjeringens program.

Der var en væsentlig omstendighet, som man mas ta i betragtning, og det var dette, at den Michelsenske regjering hadde erhvervet sig, og med rette, nationens beundring og taknemmelighet for, hvad der var utrettet i 1905. I Michelsens
45 navn var det, likesom nationen koncentrerte alt, hvad man ansaa for det ypperste i tiden. Og deri var der visselig meget berettiget. Nu var det under disse følelser naturlig nok, naar valgene stod for døren og regjeringen hadde fremlagt sit program, som i meget lignet venstres, at der da i mange valgkredse blev øvet et sterkt tryk paa de repræsentanter, som blev valgt, at de ikke maatte gjøre
50 nogen større vanskeligheter for denne samme regjering. Dette satte sit præg paa de forhandlinger, som i den paafølgende session førtes i stortinget. Det kan ikke forklares paa anden maate, naar man ser, at en saadan sak som Mjøsreguleringen fik den avgjørelse, hvorefter regjeringens resolution blev bifaldt av stortinget; men ganske kort tid efter blev der av stortinget vedtat en forandring i
55 vasdragsloven - og det med overvældende flertal - som to av regjeringens medlemmer paa det heftigste protesterte mot og endog betegnet som grundlovsstridig. Og ikke nok med det; men derefter fremkom der en anmodning fra stortinget med 84 mot 31 stemmer om, at alle reguleringer av større omfang skulde forelegges stortinget. Jeg sier, det er ikke forklaring, at
60 stortinget vedtok den slags beslutninger, efterat Mjössaken hadde faat sin endelige avgjørelse, naar det ikke var dette, at for mange repræsentanters vedkommende stod det saaledes, at regjeringen vilde man ikke røre, men i sak vilde man ha ordnet tingene for fremtiden saaledes, at et spørsmaal av den art som Mjøsreguleringen aldrig mere skulle kunne hände. Enhver anden regjering
65 end den, som da var ved roret, vilde være blit fældet paa den sak, og med rette.

Under denne saks behandling og under en tidligere saks behandling - det gjaldt folkeforsikringen - møtte man her to meget vigtige og store spørsmaal - vigtige

70 og store, naar det gjaldt landets udvikling baade økonomisk og socialt - hvor
meningerne mellem partierne brøtes. Ved den tidligere leilighet, jeg sigtet til,
hvor avgjørelsen ogsaa fik et politisk anstrøk, hvor regjeringen satte sin stilling
ind, i folkeforsikrings-saken, der gjorde regjeringen krav paa, at den alene skulde
75 være berettiget til at besætte den komité, som skulde lægge sidste haand paa den
store folkepensionssak. For os inden venstre, som har tat denne sak op og bragt
den frem til den stilling, hvori den nu er, var det ikke let at gaa med paa dette,
idet vi ikke var betrygget for, at saken paa den maate vilde faa den bedste
forberedelse. Efter adskillige manipulationer lykkedes det regjeringen ved
eftergivenhet paa visse omraader at faa en stortingsbeslutning, som den
80 aksepterte.

Men disse to spørsmål, folkeforsikrings-saken og Mjøssaken, var de to
spørsmål, som egentlig satte kløften mellem partierne i stortinget, og jeg kan
gjærne si, at det er de, som danner grundlaget for, hvad der senere er hændt. Det
85 visste sig nemlig da, at der var dybt divergerende meninger om, paa hvad maate
saa vigtige spørsmål som de, der her handles om, burde ordnes til landets gavn.

Da stortinget var gaat fra hinanden sommeren 1907, gik Michelsen av
helbredshensyn tilbake til privatlivet, og den Løvlandske regjering blev dannet.
90 Denne regjering optraadte, i det ydre ialfald, som en venstreregjering. Den
karakter, som Michelsens regjering optraadte med, da stortinget sammentraadte
om høsten 1906, var ganske forlatt. Den optraadte nemlig som en
blandingsregjering; men allerede efter et par maaneders forløp gik to av dens
høiremedlemmer ut, og to av en anden farve traadte ind. Allerede dette bevisste,
95 at Michelsen selv hadde en levende følelse av, at valgene 1906 gik den retning
imot, som regjeringen repræsenterte. Men det var ikke nok. Da den Løvlandske
regjering traadte, til i 1907, men møttes med stortinget i 1908 og skulde gjøre
rede for sin politik, saa visste det sig, at den redegjørelse var saapas uklar, at
venstre fandt det nødvendig at fremsætte en dagsorden for at bringe klarhet. Jeg
100 finder at burde referere den dagsorden, fordi det forekommer mig, at den er
noksaa karakteristisk for stillingen. Den lyder saaledes: "I anledning av
regjeringens uklare stilling til de politiske partier uttaler stortinget, at et
tillidsfuldt og frugtbringende samarbeide alene kan tilveiebringes med en
regjering, som erklærer at ville søke sin parlamentariske støtte hos stortingets
105 venstre, at ville fremme de paa venstres program opførte saker og søke nye
spørsmål løst overensstemmende med de principer, som ligger til grund for
dette program."

110 Denne uttalelse skulde man jo tro - og derpaa var den basert - at enhver virkelig
venstreregjering maatte kunne akseptere. Men den blev ikke akseptert. Nu vet
man jo, hvorledes det gik. Voteringen hadde det utfald, at denne uttalelse i
forbindelse med et direkte mistillidsvotum fra socialisternes side tilsammen fik
et flertal. Det var dette, som Løvland paa en noksaa betegnende maate kaldte et
115 negativt flertal. I al sin knaphet var det igrunnen et godt uttryk: det var et
negativt flertal, det vil med andre ord si, at det var ikke et bestemt flertal av et
enkelt parti, men der maatte samles stemmer fra to partier for at kunne bli et
flertal. Det, som var sikkert, var, at det var et flertal mot regjeringen, og at der
ikke var et sikkert flertal for regjeringen.

120

Der har været delte meninger inden alle partier om, hvorvidt det var riktig, at
den Løvlandske regjering gik efter den votering. Jeg for mit vedkommende tror,
at det var rigtig. Jeg mener, at en regjering ikke i længden vil kunne staa, naar
den ikke kan gjøre regning paa et flertal. Naar det er paa det rene, at den har et
125 bestemt flertal mot sig under omstændigheter, hvor regjeringen har erklært, at
den staar og falder med voteringen, og denne votering gir et flertal mot
regjeringen, saa tror jeg ikke den kan staa. Saa jeg tror, at parlamentarisk set
handlet den Løvlandske regjering rigtig, da den gik, og jeg tror ikke, at nogen
regjering efter denne dag vil kunne parlamentarisk bli staaende, naar den faar et
130 flertal mot sig, selv om dette flertal bestaar av uensartede faktorer. Det er en
ting, som vi nu maa regne med i norsk politik, efter de partier, som vi nu har
faat. Socialisterne er jo ikke mange, det er 10 mand. Men det ligger i sakens
natur, at 10 stemmer kan godt avgjøre politiken her i landet, og man kan ikke
uten videre se bort fra dem; ti de har dog stemmer, og de voterer i alle saker i
135 storting, odelsting og lagting.

Den nuværende regjering traadte altsaa til og jeg dannet den. Jeg har set enkelte
røster, som har klaget over, at vi ikke gjorde, hvad vi kunde for at samle venstre.
Denne anklage er uberettiget. Vi gjorde, hvad vi kunde for at samle venstre. Jeg
140 henvendte mig til de saakaldte uavhengige, til de 24, endog skriftlig, og jeg fik
skriftlig svar, hvori de erklærte, at de ikke vilde være med paa at danne ny
regjering. Men de la rigtignok til, at gruppen vilde iøvrig under henvisning til sin
stilling til venstres program forholde sig strengt saglig.

145 Nu, denne gruppe hadde uttrykkelig erklært i en tidligere uttalelse, som var
tilflytt offentligheten, at den ved sin votering i stortinget vilde virke efter bedste

evne til landets gavn i troskap mot venstres traditioner og paa grundlag av
venstres valgprogram. Regjeringen mente da, at der maatte være grundlag for
150 samarbeide mellem begge venstregrupperne om saker. Og i den tid, som er gaat
synes det, som om dette ogsaa er gaat i opfyldelse; ti samarbeidet med stortinget
har gaat godt, og jeg vet ikke nogen sak av betydeligere vigtighet, hvor
avgjørelsen kan sies at være gaat regjeringen imot.

155 Imidlertid har man jo sagtens set, dels i pressen og dels i de politiske debatter, vi
har hat i stortinget, at der er rettet anklager mot regjeringen for, at det er en
mindretalsregjering.

Nu, for disse sterke anklager skyldes bevis. Jeg har - og andre med mig - i den
160 anledning gjentagne gange provocert vore politiske motstandere. Vi har jo 3
partier mot os i debatterne; vi har først og fremst socialisterne, og vi har høire,
og vi har ogsaa en del av "det frisindede venstre". Det var en professor i
Kristiania, som moret sig med at holde foredrag om det trehodede trold. Det er
ogsaa et trehodet trold, som regjeringen har at kjempe med, disse 3 partier i
165 stortinget. Stang, Berge og presten Eriksen - de er hoderne paa det trehodede
trold.

Under oppositionens sterke angrep mot regjeringen for, at den er en
mindretalsregjering, har vi provosert dem gang paa gang: Fremsæt da et forslag,
170 som falder sammen med de anskuelser, som dere repræsenterer, og la det bli
votering; hvis da den votering gaar regjeringen imot, saa gaar vi selvfølgelig vor
vei; men det er en selvfølge, at vi kan ikke, vi har ikke ret til at vike vor plads for
ord og atter ord. Den stille stemmeseddel, det er den, som skal avgjøre politiken
i vort land, og ikke ord og atter ord! Men paa vore provokationer er der aldrig
175 kommet noget forslag, og det har vel sine grunde: der har vel ikke været et flertal
at opdrive for et mistillidsvotum. Jeg mener derfor, at den anklage mot
regjeringen, at den sitter som et mindretalsstyre, er uberettiget, og de herrer,
som retter anklagen, er i første række forpligtet til at bringe paa det rene,
hvorvidt det er saa eller ikke. Men det har de ikke gjort.

180 - Jeg skal nu se paa programmerne, de forskjellige partiers programmer. Paa den
ytterste venstre fløi har vi socialisterne.

Deres program er meget interessant, for de lover i sandhet meget. Jeg skal ikke
185 gjennomgaa alle posterne, for det vilde bli altfor vidtløftig, men jeg skal ta noen

av de viktigste. De begynner med at si, at partiet anerkjenner kun kandidater, som stiller seg på partiets hele prinsipielle program. Socialisternes prinsipielle program er avskaffelse av privatkapitalen og statens overtagelse av al
190 produktion. Det sier de ikke her; men jeg får vel gå ut fra, at de vet det. Ja, jeg skal legge til, at socialistene kalder seg ikke "socialister", de kalder seg "det norske arbeiderparti". Jeg vet ikke, hvorfor de ikke kalder seg socialister, for de er socialister. Men "det norske arbeiderparti" klinger vel bedre.

195 Men nå skal vi få høre litt av deres løfter. De har en post som lyder således: "Omlægning av toldskatterne til inntægts-, formues- og arveskat, og disse gjort gradvis stigende." Toldskatterne utgjør 41 millioner kroner om året. Nå har vi almindelig folkepension og sykepleien ført over i beskatningen, det er nå
200 beregnet at skulle komme på 88 millioner kroner. 41 og 88, det er 129 millioner. Dette er om året nota bene, hvert år; det er ikke sådan en gang for alle. Men nå sparer de noe. Nå kommer militarismens avskaffelse og opprettelse av internasjonale nøytralitets- og voldgiftsavtaler. Jeg vil fæste oppmerksomheten ved dette. Der står "militarismens avskaffelse". Altså vil socialistene først avskaffe alt forsvar; når nå det er gjort, vil de opprette
205 internasjonale nøytralitets- og voldgiftsavtale. Man skulle tro, hvis der hadde vært litt sammenheng i dette, at de først vilde ha sørget for at sikre den internasjonale fred, og når det var gjort, gå til avskaffelse av landets forsvar, nå hadde der da vært noen mening i det. Men først at gå til avskaffelse av forsvaret og nå bakeretter tenke på, om man kan opprettholde freden - ja, hva
210 sammenheng der er i det ræsonnement, det forstår ikke jeg. Jeg har av referatet fra socialisternes siste landsmøte set, at der forsøkte lederne at gjøre en forandring i dette; men det vilde landsmøtet ikke vite noe av, de vilde ha det gaaende, som de hadde det før.

215 Nå kommer der en post længere fremme, som taler om tilstrækkelig beskyttelse av jordbrukerne mot private kreditorer. Hva dermed menes, det vet jeg ikke. Jeg vet ikke, om de tenker seg, at man skulle ha et sådant jubelaar, som de hadde i jødernes dage, hvor all gjeld ble avskaffet en gang imellem; det vilde være svært bekvemt!

220

Ja, socialisternes program mangler i sandhet ikke løfter. Hvis de var i den stilling, at der var nogensomhelst utsikt til, at de kunde indfri disse løfter, vilde de jo komme i den største forlegenhet, for enhver vil skjønne, at de er nå absolut ugjennemførlige. Selv om man la beslag på omtrent all den inntægt, som findes

her i landet, saa vilde det ikke nytte noget - det var ikke nok.

Venstres opgave har altid været den, at man vil prøve paa at rette det, som vrangt er, og prøve at utjevne samfundsforholdene, saa langt man praktisk talt kan
230 gjøre det. Vi har ogsaa gjort det. Vi har, som man vet, gennemført
stemmeretsreformer under voldsom motstand og forkjætring for nogle aar
siden. Og vi har begyndt - jeg siger med forsæt bare begyndt - paa da sociale
opgaver, og vi agter at fortsætte, til vi har gennemført dem, saaledes som de er
planlagt. Sykeforsikringen vil bli gennemført iaar, og saa kommer den store sak
235 invalide- og alderdomsforsikringen. Dette er praktiske ting, som kan
gennemføres av den slegt, som nu lever, og under de samfundsforhold, som nu
er. Da vil jeg spørre: Hvor vil man hen, hvorfor render folk med det socialistiske
parti, som ingenting kan gjennomføre av, hvad de sætter op? De kan i
virkeligheten ikke gjøre andet end at hindre gjennomførelsen av dette, som
240 venstre har sat sig fore, og det har de gjort ved mange leiligheter. Der er ikke tvil
om, at i mange valgkredse har forholdet været det, at socialisterne ved sin
stemmegivning har hindret venstrevalg. Kan da det være til gagn for arbeiderne
og kort sagt, for dem, som lever paa livets skyggeside? Det forekommer mig, at
det maa være aldeles klart, at det saa langt fra at være til gagn tvertimot er til
245 skade paa den maate, som det drives. De skyter politiken over i reaktionen, og
selv kommer de ingen vei!

Nei, socialisternes valgprogram er et eneste humbugprogram fra ende til anden.
Det eneste, som man maa forbauses over, det er, at de i det hele tat vover at sætte
250 op et saadant program, at de vover at by det frem til sunde og forstandige norske
mænd og kvinder, som dog virkelig vor nation bestaar av. Jeg kan ikke tænke
mig andet, end at det vil være ganske umulig, at de kunde fortsætte med en
politisk virksomhet av denne art, dersom det blev tilstrækkelig oplyst, hvad de
bærer i sit skjød. Alle andre politiske partier gaar da virkelig, naar de sætter op
255 sine programmer, ut fra, at de poster, som de sætter op paa programmet, skal
kunne gjennomføres; men det kan ikke socialisterne gaa ut fra, for det er absolut
ugjennemførlig.

Det er vor mening, at en kraftig og maalbevisst venstrepolitik vil motarbeide
260 socialismen. Det er jo utænkelig, at socialisterne under vore forhold kan faa
nogen større tilslutning blandt normalt følende nordmænd, hvad enten de er i
den ene eller den anden stilling, naar disse ting blir fremholdt, og de er jo saa
liketil og naturlige. Jeg fremhæver dette, fordi samlingspolitiken tilsigter at

265 motarbeide socialismen og samle alle borgerlige partier i ét parti mot
socialisterne. Formaalet erkjender jeg og anerkjender jeg; men gjennomført vil
den politik føre i motsat retning. Det er det, jeg ønsker at fremholde: det eneste,
som kan motarbeide socialismen, det er en maalbevisst
fremskridtsvenstrepolitik. Men en samlingspolitik, hvis tyngdepunkt - jeg har
270 sagt det før, og jeg fastholder det - uvilkaarlig vil bli det konservative parti, vil
netop opelske socialismen. Den vil magtstjæle reformarbeidet, og da vil det
netop være at skaffe socialismen frugtbar jordhund.

Saa har vi det forenede høire, "det frisindede venstre", som det kalder sig. Det
275 hadde jo været rigtigere om det hadde kaldt sig det frisindede høire, men de
kalder sig nu engang det frisindede venstre. Deres program er ikke vanskelig.
Det kan undertegnes av omtrent alle. Det har en lang indledning med en del
vakre ord, som alle kan underskrive, og saa heter det tilslut: I henhold hertil
opfordres landets vælgere til ved det forestaaende valg at stemme paa kandidater,
280 som er enige i følgende: "En lojal gjennomførelse av flertalsstyret sikret ved
vælgernes adgang til at tilkjendegi sin vilje ogsaa i løpet av valgperioden." Dette
betyr opløsningsret; det kunde man nu gjerne ha sagt, synes jeg, for det vet man,
hvad betyr. Men det betyr det altsaa. Og saa er det: "Statens forpligtelse baade til
at fremme det sociale reformarbeide bygget paa grundsætningen om alle
285 borgeres samfølelse og gjensidige, ansvar og til at verne om det private initiativ
overensstemmende med den historiske utvikling og folkets retsbevissthet." Ja,
det er disse almindelige talemaater, som enhver kan underskrive. Saa tilslut har
vi: "Hævdelse av aands- og samvittighetsfrihet." Ja, hvem vil ikke det?

290 "Det frisindede venstre"s program indeholder ikke meget. Jeg har set, at partiets
formand amtmand Berge har uttalt, at det ikke er saa viktig at ha et program
som at ha mænd bag programmerne. Jeg kan være enig i, at hvem mændene er,
det er viktigere end det program, hvortil mændene slutter sig. Man bør da vite,
hvad mændene mener.

295 Nu har vi enmandskredse her i landet, og jeg kan jo ikke tvile paa, at overalt,
hvor "de frisindede" byr sig frem, vil vælgerne gjøre krav paa, at de gjør rede for
sit standpunkt, saa de faar vite, hvad manden mener. Nu, der er ingen, som er i
tvil om, at "det frisindede venstre" hører hjemme i høire; der kommer de ogsaa
300 til at rangere sig under høstens valg. Det gaar vel denne gang, som det har gaat
før i vor politiske historie, og som det gaar i alle landes politiske historie, at naar
et mægtig parti har gjennomført en stor og betydningsfull sak og man saa falder

tilbake paa arbeidet for det dagligdagse, noget mindre, saa falder der en del fra.

305 Der faldt en del fra i 80-aarene. De kaldte sig dengang de moderate -
Ofstedøerne kaldtes de ogsaa. De havnet i høire naturligvis, det ligger i sakens
natur. Og nu da unionsspørsmålet er løst og landets selvstændighetssak er i
havn, er det ikke noget rart i, at der er en del, som falder fra. Jeg har ikke noget at
indvende mot det, det er ikke noget uriktig i og for sig. Det eneste, som det
310 forekommer mig er at indvende mot det, er, at de seiler under falsk flag efter
min opfatning. Det kan ikke gaa an, forekommer det mig, for et parti, som i
virkeligheten er konservativt, at kalde sig "det frisindede venstre". Jeg tror
forresten ingen lar sig narre av det.

315 Høire pleier jo ikke at forlove sig: men denne gang har det virkelig litt paa
programmet. De har for det første opløsningsretten. Naar opløsningsretten
benyttes, som den er benyttet og i en lang aarrække har været det i
parlamentarismens hjemland England, og under de omstændigheter, som der er
tilstede - de har en valgperiode paa 7 aar - saa er opløsningsretten et nødvendig
320 middel til gjennomførelse af et parlamentarisk styre og til gjennomførelse av et
sendt flertalsstyre, lojalt gjennomført nota bene. Men naar opløsningsretten
misbrukes, som det mange andre steder har været gjort, i Danmark og Tyskland,
misbrukes av den sittende regjering for at komme en opposition tillivs, saa er det
ingen styrkelse av folkestyret, men det omvendte, det er et forsøk paa knebling
325 av folkestyret. Efter min opfatning har vi endnu ikke hat nogen situation her i
landet, som har gjort opløsningsretten nødvendig, som har gjort det nødvendig,
at den sittende regjering skal kunne oppløse stortinget. Den situation, som vel har
git anledning til, at høire fremsatte sit forslag, situationen ifjor, vilde mindst av
alt været skikket til at forelægges vælgerne efter en ganske kort valgkampagne,
330 for det kan man være forvisset om at det hadde blit. Stillingen var, som jeg har
forklart, meget vanskelig og indviklet, og om de stod klart for os, som stod midt
oppe i politikens brændpunkt, alle disse vanskelige koncessionsspørsmaal, var
det ikke let at faa gjort vælgerbefolkningen klar over, hvad det gjaldt dengang.
Og saa er det et andet moment. Jeg har nævnt det før; man har haanet det, men
335 jeg tænker ikke, det er noget at haane. Det er den omstændighet at vi har et
meget stort land med en meget liten befolkning, landet er tyndt befolket,
kommunikationerne er vanskelige, og tilslut: vi ligger langt mot nord og visse
tider av aaret er det jo klart det er meget vanskelig for befolkningen at møte frem
til bestemte tider og i bestemte øiemed.

340

Jeg tænker mig f. eks. hvis regjeringen ifjor, efterat trontaledebatten var forløpet,

hadde hat opløsningsret og nota bene hadde villet benytte den - jeg har mine
tvil, om den Løvlandske regjering vilde ha benyttet den, jeg tror den bedre, men
345 om den hadde benyttet den - saa hadde man i februar maaned hat at utskrive
nye valg her i landet. Jeg antar, at enhver vil forstaa at det hadde ikke git et
virkelig og sandt uttryk for befolkningens mening. Det vilde mange steder været
et slumpetræf, hvorledes valgene hadde faldt ut. Anderledes stiller tingen sig i
disse tæt befolkede kulturlande, som ligger længere mot syd, hvor de klimatiske
350 vanskeligheter ingen hindringer legger i veien, og hvor kommunikationerne er
saa uhyre meget bedre end vore.

Nu vil jeg legge til det, som jeg har uttalt før, at jeg mener, man bør staa
avventende med hensyn til dette spørsmåal. Det kan hände, at den politiske
355 utvikling her i landet fortøner sig paa en saadan maate, at det spørsmåal ogsaa
kan bli modent. For tiden mener jeg det er ganske umodent, og der er ingen
grund for det norske folk til at gaa med paa det for tiden, idet min mening er, at
hvis det blir brukt, saa blir det misbrukt.

360 Folkeavstemning, referendum, er en schweizisk institution, som er meget
vanskelig. Under disse smaa forhold i Schweiz - Schweiz er jo ikke større end et
amt i Norge - gaar det visst godt, jeg har ikke nogen grund til at tvile paa det.
Det er ikke brukt i noget andet land. Høire vil ha indført referendum her. Det
vil med andre ord si, at hvis det er en sak, som er gaat igjennem i stortinget med
365 et litt knapt flertal, er der adgang for et visst antal vælgere til at kræve, at saken
skal undergis avstemning av de stemmeberettigede borgere.

Jeg husker en leilighet, hvor jeg spesielt la merke til en folkeavstemning i
Schweiz, og som jeg tror var til skade for landet, for utviklingen. Den
370 schweiziske nationalforsamling hadde efter forslag av regjeringen besluttet
indført ulykkes- og sykeforsikring. Nu er Schweiz et stort industriland og er vel
utviklet med hensyn til forsikringsselskaper og forsikring i det hele. En hel masse
arbeidere var forsikret i private selskaper. Disse private selskaper gjorde den
voldsomste motstand mot denne lov, aldeles som i Tyskland i sin tid, da
375 ulykkes-forsikringsloven blev gjennomført der. Private selskaper i mængdevis
hadde ulykkesforsikret arbeidere, og de saa sine interesser truet. I Tyskland blev
det gjennomført trods disse selskapers agitation; men i Schweiz frugtet
agitationen, og ved referendum blev det med et knapt flertal nedvotert, saa der
har de ikke faat organisert hverken ulykkes- eller sykeforsikring. Det tror jeg ikke
380 er heldig. Hadde Schweiz intet referendum hat, hadde det nu ulykkes- og

sykeforsikring, og det tror jeg hadde været til Schweiz's gavn og navnlig til befolkningene gavn, til arbeidernes gavn i første række.

385 Referendum hører ogsaa til de ting, som det konservative parti sætter op, for det er en konservativ garanti, jeg erkjender det. Det kan benyttes til at støte overende beslutninger, som er fattet av nationalforsamlingen. Men jeg tror, at man skal være varsom med at gaa med paa det.

390 Høire har engang forsøkt paa sit program at opføre en omgjøring av en stortingsbeslutning; det var den kommunale stemmeretsutvidelse i 90-aarene. Men jeg tror ikke, de gjør noget saadant om igjen, for det norske folk gav dem ikke medhold.

395 Forøvrig indeholder høires program en hel del selvfølgelige poster, og en hel del poster hvorom der ogsaa er enighet inden andre partier: sittende statsraaders valgbarhet, faste stortingsdiæter, - der findes tilhængere af det inden alle partier.

Invaliditets- og alderdomsforsikring er opført baade paa høires og venstres
400 program. Høires har dog et decidert standpunkt til den maate, hvorpaa saken skal gjennomføres, hvilket overrasker mig, for saken er under utredning nu av den 3die komite, og forinden denne utredning foreligger, har altsaa vi inden venstre ikke fundet at burde ta standpunkt til ordningen. Men nu er man altsaa enig om, at det bør gjennomføres. Det er jo noksaa eiendommelig, at høire nu er
405 kommet saa langt efter, at de er enige i at invaliditets- og alderdomsforsikringen bør omfatte hele det norske folk. Det har ikke været saa før ... I tidligere aar, naar venstre har ført det op paa sit program, har det været haanet og forkjættet i de sterkeste ord av høirepressen. Nu gjør de det forbehold, at det skal gjennomføres skridtvis efter aarsklasser. Dette at gjennomføre reformen skridtvis efter
410 aarsklasser er noget, man ogsaa inden venstre har tænkt sig at man kunde bli nødt til at gjøre. Det er jo et overordentlig stort og omfattende spørmaal. Men man har ikke villet ta standpunkt forsaavidt, fordi man haapet, at den utredning, som nu snart kommer - den er jo nu bebudet til næste aar - skulde gi adgang til at gjennomføre det uten at ta aarsklasser, uten at ta det skridtvis. Det
415 har altsaa høire ikke villet; det har straks tat standpunkt, selv om den utredning, som nu kommer, skulde vise, at det er praktisk gjennomførlig at ta det hele med en gang, saa har høire ved sit program bundet mig til at stemme mot. Det synes jeg er et stridt stykke.

Saa er der en interessant fremtoning inden høires "programlavning" som det heter. Det er det, at der er en sterk strid mellom Vestland og Østland. Høire paa Østlandet optar sin gamle "motstand mot". Man vil kanskje erindre, at i tidligere dage, naar høire opsatte sit program, saa het det motstand mot dit og motstand
425 mot dat; det er jo et egte konservativt standpunkt. Her paa Østlandet optar de det igjen. Her heter det: motstand mot maalsaken og motstand mot avholdssaken, - d.v.s. det heter motstand mot forbudssaken, men man forstaar jo, det er motstand mot avholdssaken. Dette liker ikke Vestlandet, hvor baade maalsaken og avholdssaken har sine desiderte tilhængere. Hvordan det gaar med
430 dette, vet jeg ikke. Det ser næsten ut, som man skal faa to slags høire, et Vestlands- og et Østlandshøire.

Saa kommer vi til Venstres program. Det ligger midt imellom. Jeg skal indskrænke mig til at omtale de viktigste poster.

435

Post 8 lyder saaledes:

Fortsat arbeide for ædruelighetens fremme. Opretholdelse av det kommunale selvstyre med hensyn til handelen med alkoholholdige drikke.

440

Alt smaasalg av brændevin henlægges til samlagene, naar de livsvarige og bestandige rettigheter er bortfaldt.

Spørsmålet om, hvorledes drikkeondet paa heldigste maate kan bekjæmpes,
445 søkes alsidig utredet ved en parlamentarisk kommission.

Det er mange, som tror, at da vintraktaten med Frankrike, som De vist vil ha hørt tale om, blev vedtat, saa var det dermed bestemt, at med avholdsarbeidet maatte man stanse her i landet. Det er mange, som har oppfattet saken saadan.
450 Det er en fuldstændig misforstaaelse, og det vil naturligvis bli opklart av avholdsgruppen selv. Det, som blev bestemt, ikke traktatmæssig, men ved en underhaandsavtale, var dette, at den adgang til at opta laan i Frankrike, som vi nu har aapnet os, og som vi nu har benyttet for hypotekbankens vedkommende, den forbeholdt Frankrike sig at negte igjen, dersom avholdsarbeidets videre
455 fremgang blir av den art, at det indskrænker indførselen av franske vine og spirituosa i nogen nævneværdig grad. Det forbeholder sig at gjøre det altsaa, det er det hele.

460 Nu er der jo en hel masse arbeide her i landet med hensyn til avholdssaken, som er av forberedende art. Man har jo denne Borregaardsretten, som vistnok alle kjender til, de som interesserer sig for avholdssaken ialfald. Den er der reist proces om, og det tar nok lang tid, inden den er bragt tilende. Saa blir der jo spørsmaal om indløsning av disse rettigheter. Desuten er der en høiesteretsdom, 465 hvormed avholdsfolket er meget misfornøiet, i anledning av denne sak borte i Stavanger, og som man vil ha under ny avgjørelse for at kunne fremme arbeidet. Alle disse ting vil ta adskillige aar, de vil neppe bli tilendebragt i den kommende valgperiode.

470 Det, som indeholdes i det tredje av disse led: nedsættelse av en parlamentarisk kommission - det har avholdsfolket gjort krav paa, og det har venstre ikke fundet at burde motsætte sig. Eiendommelig nok har høire motsat sig dette; jeg forstaar ikke, hvad det mener med det, det er høist besynderlig. Det gir uttryk for en uvilje likeoverfor avholdssaken, som er høist betænkelig. Naar det gjælder 475 ordningen av et spørsmaal, som er av den overordentlig store vigtighet som det at finde de rette midler til at opdra folket i ædruelighet saa skulde man tro, at nogen tusen kroner til en saadan kommission var en bagatel, som ikke var noget at spare paa. Og det er det, der er spørsmaal om. Avholdsfolket kræver en saadan kommission, og det er venstre enig i at de bør ha.

480 Saa har vi post 10 paa venstres program om mækling og voldgift i arbeidstvistigheter. Disse arbeidsstridigheter, lønsstridigheter, kampen mellom arbeidsgivere og arbeidere, begynder nu at melde sig hos os. Dere husker vist for 2 aar siden, hvilken vældig kamp vi holdt gaaende i lang tid; det gik maaneder, 485 forinden den blev endelig avgjort. Tusener av arbeidere med sine familier led ondt, og fabrikkerne hadde det heller ikke for godt, det er klart. Og ikke nok med det; men en bedriftsstansning medfører naturligvis ogsaa ulemper og tap og skade for mangfoldige andre mennesker end netop de, som er direkte interessert. Kjøbmænd, haandværkere, alle sammen, selv den kommune, hvor en 490 saadan bedrift ligger, hvor arbeidet er stanset, lider. Det er naturligvis ikke os her i Norge, som har fundet op dette spørsmaal om, paa hvad maate man skulde stanse eller faa løst disse tvistigheter. Dette onde har jo eksistert i de større industri- og kulturlande i lange tider, og spørsmålet har været under den nøieste overveielse. Det har endt enkelte steder med tvungen voldgift, mange 495 steder med tvungen mægling.

Venstre vover ikke at ta helt standpunkt til den sak; den er under utredning av

en komité, og efter hvad der nu forlyder, faar man ikke resultatet av denne
500 komités overveielser før til høsten, kanske efterat valgene er avgjort. Saa det, som
venstre alene vover at gjøre, det er at si, at mægling og voldgift i
arbeidstvistigheter bør gjennomføres ved statsforanstaltninger. Staten maa ta sig
av dette; det gaar ikke an, at disse kampivrige organisationer av arbeidere og av
arbeidsgivere skal faa lov at slaas, naar de vil slaas, - for det vil de nemlig, det er
505 det eiendommelige, at de vil ikke ha fred; d.v.s. de vil nok ha fred, men bare fred
paa de vilkaar, som de selv setter.

Nu er det klart, at naar det er to stridende parter, saa er det vanskelig for de to at
bli enige, og naar de ikke blir enige, vil de slaas. Men det er da, at samfundet,
510 staten, som er interessert i den industrielle fred, skal ha midler til at kunne si
som saa: Stop, ikke nogen krig! Vi har jo i aarhundreder for ikke at si aartusener
hat dommere eller tingretter, som avgjorde tvist mellom borgerne; næveretten
har jo ikke eksistert i tusen aar. Og vi har jo et arbeide, som paagaar over den
hele siviliserte verden for at faa avgjort tvistigheter mellom nationerne ved hjelp
515 av voldgift. Skulde det da ikke ligge nær for haanden, at man ogsaa fik avgjort
disse klassekampe ved voldgift? Det ligger nær for haanden, det er klart. Men jeg
skal indrømme - enhver, som har set litt nærmere paa det spørmaal, er enig i det
- at det har sine vanskeligheter, væsentlige og store vanskeligheter. Og de lande,
som har forsøkt det - det er NyZealand og Australien - har møtt disse
520 vanskeligheter og arbeidet med dem, men har ikke løst dem. Jeg skal ikke
komme nærmere ind paa dette; men det er altsaa venstres mening, at venstre
som parti vil ta op den sak og søke at faa løst den saa langt og med de midler,
som staar til raadighet.

525 Saa kommer vi til en post, som vil vække adskillig opmerksomhet; det er post 11:

"Utredning av spørmaalene om

530 a. en med forholdenes utvikling mere stemmende skyldsætning og vurdering av
grundværdierne paa land og i by som grundlag for matrikul- og grundskat,

b. avgift til stat eller kommune av den værdistigning, som skyldes offentlige
foranstaltninger."

535

Hvad angaar det første punkt: utredning av spørmaalet om matrikuls-katten,

saa er det et spørsmål, som allerede er vakt ifjor fra Nordre Trondhjems amtsting, som herom har sendt en forestilling til finansdepartementet.

540 Matrikuls-katten er man ikke fornøid med paa landet, og det er ikke det mindste rart i det. Den revidering, som fandt sted sidst, er 50 aar gammel. Skylddelingen av al landets eiendom er et vældig arbeide og et kostbart arbeide. Det var nødvendig at ha et saadant fælles arbeide for det hele land dengang, da der laa skat paa matrikulen til statskassen. Det er nu længe siden. Matrikuls-katten
545 betales nu udelukkende til vedkommende herred - hvor de har den da, mange har den ikke - og til amtskassen. Nu er det saa, at selv inden et enkelt amt falder værdien av skyldmarken yderst forskjellig. De tal, jeg nu nævner, gjælder ikke egentlig inden et enkelt amt, men det gjælder det hele land. Faktisk varierer værdien av skyldmarken fra litt over kr. 600 til over kr. 3000. Derav vil man se,
550 hvor aldeles urimelig og uriktig den nuværende skylddeling er. Og saa er det en anden omstændighet, som gjør, at hele denne maate at beskatte paa, er yderst upopulær: den gir intet sikkert begrep for den virkelige værdi av vedkommende eiendom.

555 Skyldværdien skal nemlig udelukkende ta hensyn til for skogens vedkommende skogbunden - skylden er den samme, om en skog er yderst værdifuld med mægtige trær, eller den er fuldstændig uthugget - og for jordens vedkommende tas ikke hensyn til opdyrkning, hvorvidt den er godt eller slet dyrket, og der tas ikke hensyn til, hvorvidt den er kostbart eller slet bebygget. Man maa da ikke
560 anse det det mindste rart, at landbefolkningen er utilfreds med en beskatning paa et saadant grundlag som det. Der har derfor i lang tid været krav fra landbefolkningen om ophævelse av matrikuls-katten.

Jeg har nævnt saapas utførlig om matrikuls-kylten, fordi den har adskillig likhet
565 med den nu saameget omtalte skat paa grundværdien. Jeg antar, at naar dette gaar tilstrækkelig op for folk, vil ikke skatten paa grundværdien bli mere populær, end skatten paa matrikulen er, fordi den er uretfærdig efter de opfatninger av beskatning, som hittildags har været raadende her i landet. Man vil nemlig vistnok være opmerksom paa, at man søker at lægge beskatningen der,
570 hvor evnen er størst. Det er paa det grundlag, al kommunal beskatning paa formue og indtægt hviler, og en del av statsskatten. Mea skatten paa matrikulen tar intet hensyn til skatteevnen. Derfor kan dette krav om en revision være noksaa naturlig og rimelig og vil kanske - jeg nævner dette bare antydningssvis - føre dertil, at man paa landet faar adgang til at iligne eiendomsskat paa lignende
575 maate, som man gjør i byerne. I byerne holder man en værditakst hvert 10de aar

i almindelighet, eller ialfald av og til, og hvis man paa landet hadde adgang til at gjøre det samme, vilde man kunne lægge denne skat, eftersom værdien er, og da blir forholdet meget retfærdigere, det vil enhver forstaa. Og det er retfærdighet, som bør være grundlaget for enhver samfundsbygning.

Saa har vi dette spørsmaal om avgift til stat eller kommune av den værdistigning, som skyldes offentlige foranstaltninger.

Det er et spørsmaal, som er meget oppe i andre lande, hos os er det ganske nyt. I Tyskland har de hat en saadan ordning i en aarrække. Flere tyske byer har indført skat paa værdistigning. Der er det i formen en omsætningsskat. Naar en eiendom sælges - i Frankfurt, for at nævne et eksempel - og det ved salget viser sig, at eieren har faat en gevinst paa et bestemt beløb, fra han selv kjøpte den, saa trækkes der fra til fordel for kommunekassen en viss procent - jeg husker ikke nu, hvor meget - 10-20 procent av den fortjeneste, som altsaa vedkommende har hat. Han maa avstaa en del av den til kommunekassen. Det er jo omtrent samme princip, som vi har med arveafgiften; der gaar jo ogsaa endel til statskassen som avgift av arv. I Danmark indførte de ifjor en lov, som er av lignende art. Det var i anledning av anlæg av en række jernbaner. Det blev da bestemt, at de eiendomme, som paa grund av jernbaneanlægget blev mere værd end før, skulde betale en avgift av 1,5 procent om aaret av den stigning, som saaledes fandt sted. Og denne avgift blev at betale til dem, som hadde bygget jernbanen, enten det var staten eller det var private. I England er dette spørsmaal nu sterkt oppe og har været oppe i en række av aar og har været gjenstand for kommissionsbetænkninger. Forholdene der er jo ganske eiendommelige. Det vilde føre for vidt at komme ind paa det; men størsteparten av Englands jord er jo i ganske faa familiers besiddelse. Det er det, som har foranlediget, at dette spørsmaal der er kommet saa sterkt op.

Dette er jo noksaa likefremme ting. Hvad der staar paa venstres program, det er det, at dette spørsmaal vil man ha utredet, der staar ikke mere om det. Hvorvidt man kommer til at gaa til en saadan skat paa værdistigning - eller en "avgift" som vi kalder det, hvilket falder nærmest sammen med det tyske system, en skat vilde være nærmest lik det danske system - det er et spørsmaal for sig, som faar komme under avgjørelse siden. Jeg har den opfatning, at det neppe vil bli av større betydning utenfor de store byer. Det er klart, at naar man tænker sig, at en kommune som Kristiania i jobbetiden hadde hat adgang til at gjøre krav paa en del av den jobbeproofit, som gik fra haand til haand, eftersom gaardene blev solgt

- der var jo et massesalg av eiendomme i de aar - saa hadde det været en uhyre fordel for Kristiania kommune. Men utenfor bykommunerne tror jeg ikke det vil faa stor betydning; paa landet vil det visst faa liten betydning. Det kan være ved jernbaneanlæg. For at nævne et eksempel: ved anlægget av Dovrebanen
620 venter man jo, at der skal bli betydelig bergverksdrift i Opdal. Nu, det var jo ikke noget urimelig i og for sig, at de, som fik fordelene ved jernbaneanlægget, ved utviklingen av en saadan bergverksdrift, betalte nogen del av den fordel, som de erhvervet. Eller ved anlæg av en jernbanestation, naar priserne paa jord omkring stationen stiger, om da vedkommende kommune faar anledning til at beskatte
625 denne stigning. Jeg tror ikke, det faar nogen særdeles stor betydning; men i og for sig kan systemet ikke være uriktig. Det har intet at gjøre med skat paa det almindelige jordbruk.

Det, som har bragt dette spørsmål saa sterkt frem i diskussionen og vakt folks
630 opmerksomhet, det er nærmest den omstændighet, at vore politiske motstandere har trukket dette frem og forsøkt at indbilde folk, at venstre vil "konfiskere bondens jord". Ja, mindre kan jo ikke gjøre det. Det forekommer mig jo at være i den grad komisk, at jeg ikke kan skjønne, det kan være værd en tanke fra forstandige mennesker. Venstre, som jo altid har hat sin hovedstøtte
635 hos landets selveiende gaardbrugerstand, - at venstre skulde komme med saadanne spekulationer som at ville konfiskere bondens jord, det er jo en latterlig tanke.

Jeg kan, siden dette nu er kommet saa op i diskussionen, nævne, at der paa
640 venstres landsmøte var en vistnok meget velmenende mand, som fremkom med et forslag, som egentlig ikke pekte paa beskatning av grundværdien, men paa beskatning av grundværdistigningen. Men han holdt et meget langt foredrag, som i grunden gik ut paa, at det, som han tilsigtede, var en skat paa grundværdien, som i sandhet gik bondens eiendomsret nær. Nu, da han var færdig med sit
645 foredrag og der blev votering, fik han en stemme for det, og det var hans egen. Det viser jo, hvorledes stillingen er inden venstre.

Men arbeiderdemokraterne har en litt anden form for sit valgprogram med hensyn til denne post. Der staar: "Skat paa den grundværdistigning, som
650 frembringes ved stats- eller samfundsforanstaltninger". Det vil straks bemerkes, at arbeiderdemokraterne med en gang tar standpunkt til saken: de forlanger ikke utredning, som venstre gjør. Men selve forskjellen mellom arbeiderdemokraternes valgprogram, forsaavidt denne post angaar, og venstres,

655 er jo ikke stor. Det er samme sak, det gjelder.

Men ved siden av denne post har arbeiderdemokraterne ogsaa vedtat en
principiell uttalelse om skat paa grundværdien. Nogen dager, før jeg reiste op til
det møte, som blev holdt i Valdres i begyndelsen av forrige maaned, fik jeg mig
660 tilsendt en cirkulærskrivelse fra fællestyret for disse forenede arbeidersamfund,
og ordlyden derav var saaledes, at jeg maatte gaa ut fra, at denne uttalelse var
kommet efter valgprogrammet. Jeg maatte altsaa gaa ut fra, at det var en
uttalelse, som var knyttet til valgprogrammet. Nu fremgaar det av de
oplysninger, som senere er fremkommet, at saa ikke er tilfældet. Det fremgaar av
665 de senere oplysninger, at dennne uttalelse er vedtat den første dag paa møtet.
Den næste dag blev møtet holdt for lukkede døre, og da blev valgprogrammet
vedtat. Det oplyses nu - man visste det jo ikke, for møtet var holdt for lukkede
døre - at da der skulde voteres angaaende denne post paa programmet, var der
fremme et forslag om, at dertil skulde knyttes en uttalelse om, at det endelige
670 maal skulde være skat paa grundværdien; men det tillæg blev nedvotert med
stort flertal.

Nu, det forandrer jo saken for en ikke liten del. Paa den anden side kan det jo
ikke negtes, at den uttalelse staar der dog, den er ikke tat tilbake, og i den
675 uttalelse ligger en sympati for den skat paa grundværdien, som venstre maa ta
avstand fra. Jeg gjorde det straks paa møtet i Valdres, idet jeg fandt, at der
maatte sættes en pæl igjennem den falske fremstilling, som var git av vore
politiske motstandere. Det gjorde jeg, og det var nødvendig.

680 Nu efter denne erklæring - det er ogsaa sterkt pointert fra venstres side, at
venstre er ansvarlig for sit eget program og ikke for andres - er det blit litt mere
stille med den anklage mot venstre som det parti, som vil konfiskere bondens
jord. Men nu har man faat et nyt angrepspunkt. Det heter, at siden venstre og
arbeiderdemokraterne ikke er enig i alle dele med hensyn til denne jordpost,
685 hvorledes kan det da gaa an, at venstre og arbeiderdemokraterne arbeider
sammen, og hvorledes kan det gaa an, at en repræsentant for
arbeiderdemokraterne er medlem av regjeringen? Ja, jeg vil svare med et nyt
spørsmål: Hvorledes kan det gaa an, at høre, som deler sig i to paa to meget
viktige spørsmål, maalkosten og avholdsposten, da kan samarbeide? Jeg antar,
690 at høre vil svare: Jo, vi har en fælles oppgave, og det er at bekjempe venstre og
den nuværende regjering.

695 Saa er det med os ogsaa. Vi er enige om, at vi vil bekjempe ikke alene høire og dem, som kalder sig, "frisindede", men vil ogsaa bekjempe socialisterne. Vi vender front mot begge sider, mot begge yderpartierne. Der har vi en fælles opgave med arbeiderdemokraterne, og vi betragter det som en for samfundets trivsel og fremgang overordentlig væsentlig opgave.

700 Forøvrig ligger det jo i sakens natur, at der inden alle partier vil være divergenser, inden alle regjeringer ogsaa forresten, om forskjellige vigtige spørsmåal. For den kommende valgperiode - og det er den, der spørres om nu ved det kommende valg - gjælder valgprogrammerne; de alene forpligter, og med hensyn til valgprogrammerne er der for jordpostens vedkommende intet
705 motsætningsforhold mellem venstres og arbeiderdemokraternes.

Men som jeg nævnte, da jeg omtalte matrikuls-katten, hele den idé om skat paa grundværdien er ganske upraktisk hos os. Principielt - det har jeg ogsaa sagt selv - kan man vistnok si, at der er meget i den; men i praktisk politik, i praktisk
710 anvendelse er den uanvendelig her i landet, under vore spesielle forhold. Paa de fleste steder er grundværdien nul og mindre end nul. Hvor ofte hænder det ikke, at en mand, naar han skal kjøpe sig en eiendom, betaler mindre end brandtaksten paa bygningerne? Ingenting for, hvad dyrkningen har kostet. Og hvad er saa grunden værd? Det er mindre end ingenting. Hvad er der saa at
715 skatlægge? Ingenting. Her i landet passer det system aldeles ikke.

Saa har vi en meget vigtig post, det er post 12 paa venstres program: "Vern om landets økonomiske og nationale uafhængighet mot overmægtig indflydelse av fremmed kapital". Det er den, som ligger til grund for koncessionspolitikken.

720

Jeg nævnte folkeforsikringssaken og Mjøssaken som de skillende merker i 1907. Under trontaledebatten i 1908 var det navnlig koncessionspolitikken, som var oppe. Naar jeg nævner ordet koncessionspolitik, saa antar jeg, at man vet, hvad det gjælder. I korthet er det det: i første række at prøve at bevare landets
725 naturherligheter for landets egne indvaanere. Det er, hvad venstre mener med koncessionspolitik. Den har utviklet sig i disse sidste aar; den kom frem under den Michelsenske regjering. Norge var kommet paa moten, og der var formelig en storm paa vore vandfald og gruber og skoge, og da navnlig fra utenlandsk hold. Der fremkom da en proposition fra den Michelsenske regjering, hvorefter
730 den slags overdragelse til utlandet og ogsaa til norske aktieselskaper skulde være gjenstand for koncession av regjeringen. Den lov bestaar fremdeles. Nu er der

ifjor fremsat proposition fra den forrige regjering og likesaa en proposition fra den nuværende regjering, for at faa lovfæstede tilstande med hensyn til disse forhold, og det ligger nu for stortinget til behandling.

Er det saa - og det er det desværre - at landets borgere ikke har tilstrækkelig med kapital og teknisk indsigt til at utnytte disse naturherligheter - jeg tænker paa gruber og vandfald - saa er venstres politik dette, at man skal indrette det saaledes, at de ikke bortskjænkes, koncederes bort, for evige tider til utlændinger eller til nogen. Det er vor pligt, det er nationens pligt nu, og det er nu, det gjælder, for man kan ikke vente, til det er for sent, til det bedste er optat - det er nationens og dens styreres pligt nu at sørge for, at de efter en viss tid kan falde tilbage til Norge, hvem der saa faar disse naturherligheter til utnyttelse, selv om det er indlændinger, men navnlig hvis det er utlændinger, som faar dem, for pengene er let flytende, de flyter fra land til land, og det er umulig at kontrollere det. Man kan aldrig være sikker paa, naar en bedrift gaar over paa utenlandske hænder under de moderne former for sammenslutning. Derfor forlangte vi og har hævdet det gjentagne gange i debatterne i stortinget under disse spørgsmaals behandling, at ved koncessioner maatte der kræves en bestemt tidsfrist. Efter visse aars forløb mas disse gruber og disse vandfald falde tilbage til staten, forat det da, naar de er faldt tilbage, kan ligge i statens haand, hvorvidt man vil fortsætte leieforholdet paa nye vilkaar, eller man vil gjøre det paa anden maate eller la staten selv drive dem.

Det blev paastaat fra statsraad Arctander, som navnlig hadde med koncessionspolitiken at gjøre, at det var umulig at faa disse principer gennemført, og han hadde gode autoriteter for sig, det skal erkjendes, blandt de sagkyndige. Men efterat vi hadde traadt i spidsen for landets styre, har vi gennemført disse principer. Der er ingen koncession git av os uten paa begrænset tid baade for gruber og vandfald. Og ikke nok med det; men det maskineri, søm hører til vedkommende vandfald, til dets utbygning og dets utnyttelse, og det maskineri, som hører til grubedriften, det falder tilbake til staten uten godtgjørelse.

Saa er der et andet hensyn, som jeg vil nævne, og som jeg gjentagne gange i stortingsdebatterne har fremholdt, og det er dette, at man maa se sig om efter nye statsindtægter, man kan ikke holde sig bare til disse gamle, som vi har. Det er snart sagt en nødvendighet. Vore statsfinanser hviler i altfor stor utstrækning paa toldskatter. Naar jeg her taler om toldskatter, mener jeg fiskalsatserne, de

som er indført for at skaffe indtægt for statskassen; jeg mener ikke de toldsatser, som er indført for at beskytte landets produktion, de har jo en anden opgave.

De kan ogsaa skaffe penge i statskassen, men det er et sekundært formaal. Naar

775 jeg taler om toldskatter, tænker jeg paa tolden paa de saakaldte kasseartikler, kaffe, sukker o.l. Det er jo klart, at det ikke er hensigtsmæssig for et land - og det er heller ikke mange lande, som har det i saa stor utstrækning som hos os - at basere sin finanspolitik paa toldskatter i saa stærk grad. Vi maa søke at skaffe staten indtægter paa andre hold ogsaa, og en av formerne for det har vi i

780 koncessionspolitikken. Efterhaanden vil det bli ganske store beløb, som her skaffes statskassen, hvis venstres program gennemføres og venstres opfatning av disse spørmaal gennemføres. Jeg skal nævne, for at ta et eksempel, Tyin og Matrefaldene, som blev koncedert ifjor til det store tyske firma Badische anilinfabrik. Det skal betale kr. 1.00 pr. hestekraft nu; men om 75 aar falder det

785 hele til staten. Det er 60,000, kanske 100,000 heste, naar det bliver fuldt utbygget. Naar det med sine elektriske kraftstationer falder til staten om 75 aar, saa kan staten leie den kraft ut til fabriker og faa, la os si en billig leie, f. eks. kr. 20.00 pr. hest, det er 2 millioner kroner om aaret. Faar man mange slike anlæg om 75 aar, og det er ikke usandsynlig, saa vil man ha bragt statens finanser for vore efterkommere i en ganske anden stilling end den, hvori vi nu befinder os.

790 Og dermed er ingen uret gjort mot den, som faar koncessionen, for det er beregnet, at det, der aarlig maa avsættes for at amortisere, som man kalder det, eller avbetale anlægsutgifterne for en saadan bedrift, naar amortisationstiden er saa lang som 75 aar - eller som i grubedrift over 80 aar - blir en yderst ringe procent, som ingen rolle spiller i nogen praktisk forretning. Dette har utlændingerne indset, og de har gaat ind paa disse principer, som vi har forfegtet. Og det er ikke smaafolk, men det er av utlandets aller mægtigste firmaer, som har gjort dette, saa det beviser, at de principer, som vi forfegter, og som blev erklært for umulige, de er gennemført, og de er gennemførlige.

800

Det har været anført, at vore koncessionebetingelser er saa urimelige, at nogle gaardbrukere i Storelvedalen ikke kunne drive en kobbergrube. Eierne av denne grube har fast tilbudt de samme vilkaar for koncession som andre. Naar de ikke har faat det til eller har nedlagt arbeidet, saa ser jeg nok, at der skyldes paa

805 koncessionsbetingelserne; men den, som er litt inde i disse ting, vet jo, at det har ganske andre grunde. Prisen paa kobber var for 2 aar siden omtrent kr. 2000 pr. ton; nu er den kr. 1000. Dette voldsomme prisfald i kobber har jo gjort, at de, som driver med grubedrift, naturligvis har stillet sig avventende. De finder, at tiden ikke er inde til at ta op nye bedrifter, og lysten til at kjøpe gruber er blit

mindre, som rimelig kan være. Den avgift, som staten forlanger av kobbergruber, det er kr. 5 pr. ton rent kobber. Naar De nu tænker paa, at prisen fremdeles er omtrent kr. 1000 pr. ton, saa vil da ethvert rimelig menneske indrømme, at en avgift paa kr. 5 pr. ton spiller da ingen rolle, det kan ikke være
815 avgjørende. Kr. 5 pr. ton kan prisen variere fra dag til dag paa de store utenlandske markeder, og mere ogsaa.

Der stod for en tid siden i aviserne en notis om en fabrik i Akershus, som er nedbrændt, at de engelske aktionærer hadde besluttet ikke at bygge den op igjen.
820 Det het, at det er den urimelige koncessionspolitik, som er grunden til dette. Men den fabrik kan godt bygges op, uten at man søker koncession, saa hvorledes koncessionspolitiken skal hindre den fabrik fra at bli opbygget, det forstaar jeg ikke rigtig. Det er et gammelt selskap, som kan bygge eller la være at bygge, som det selv behager, det behøver ikke at spørre nogen om det. Men den
825 finske bestyrer var uforsiktig nok til senere at indføre i en høireavis - eller kanske det var i flere - ordlyden av den beslutning, som var fattet paa vedkommende generalforsamling, Der stod det, at den "anden" faktor er det og det og det. Saa blev han spurt: Hvad er da den første faktor? Det har han aldrig svart paa. Jeg vil spørre ham igjen her offentlig: Hvad er den første faktor? Det interesserer
830 almenheten at faa vite det. Det skulde vel ikke være det, at foretagendet i det hele tat ikke har lønnet sig? Det vilde ikke undre mig, om det var det.

Nu fortæller aviserne, at der er et svensk sagbruk og cellulosefabrik oppe i Norrland, som ikke vil bygge op igjen, og saa fortæller de, som eier det, at de
835 ikke vil bygge det op paa grund av den svenske koncessionspolitik, eller kanske det var paa grund av de svenske statsmagters optræden likeoverfor næringsveiene, - det tror jeg er uttrykket. Ja, der kunde vel være andre grunde. Cellulosefabrikkerne taper penger nu, det er sikkert, sagbrukene tror jeg heller ikke tjener. Det ligger nær at anta, at det er grunden, naar de ikke vil bygge de
840 op; men jeg kan godt tænke mig, at for eierne er det behagelig at fortælle al verden og sine arbeidere først og fremst, at det er riksdagens skyld, det er regjeringens skyld, det er stortingets skyld; de er saa lette at skylde paa.

Jeg vil i denne forbindelse, forat det skal staa ganske klart, hvor rigtig venstres syn paa koncessionspolitiken er, ogsaa nævne en anden ting. Det nordlige Norge
845 er uhyre rikt paa malm. Vi utskiber og vil i stigende utstrækning komme til at utskibe denne malm som raamateriale til de store industrilande, til Tyskland, til England, til Belgien. Der brukes denne malm til at underholde en stor og

850 mægtig industri, som føder millioner av mennesker. Er det nu rimelig, at vi skal indrette vor statshusholdning eller vore samfundsforhold slik, at vi for alle tider skal sørge for at skaffe utlandet levevilkaar for en stor og mægtig befolkning, men unddra vor egen det? Kan det være rigtig? At vi er nødt til at gjøre det nu, se, det er en sak for sig. Det er vi, for vi kan ikke ta op en stor staa produktion, 855 anlægge store staa fabrikker, kobberfabrikker o.s.v. Det kan vi ikke nu; men at vi skulde indrette os slik, at vi for bestandig maa finde os i dette, at vi skulde avstaa vore aller bedste gruber til utlændinger for at underholde deres millioner av arbeidere, vil der være mening i slikt? Jeg kan aldrig tvile paa, at dersom dette gaar op for det norske folk, maa det, og specielt de, som er interessert i 860 grubedrift, motsætte sig det. De er nu mange steder kortsynte: for at faa den øieblikkelige fordel paavirker de baade regjering og storting til at vise sig saa lemfældige som mulig i disse spørsmåal likeoverfor dem, som driver grubedrift især utlændinger, men ogsaa andre aktieselskaper.

865 Det er kortsynt politik, en politik, som kommer til at hevne sig i fremtiden. Det er noget, som enhver med lethed maa kunne forstaa. Om vi ikke nu kan faa en stor metalindustri op her i landet, saa er det da virkelig ikke dermed sagt, at vi for bestandig skulde gi avkald paa at faa det. Vi har hat en metalindustri her i landet for 50-60 aar siden. Da hadde vi betingelserne for den, eftersom 870 videnskapens stilling da var. Vi hadde betingelserne for en jernindustri, og en saadan hadde vi ogsaa; men videnskapens fremskridt gjorde, at den industri faldt sammen. Men skulde vi da virkelig indrette os slik, at vi for al fremtid skulde gi avkald paa de mest bekvemt beliggende og de bedste gruber til fordel for en utenlandsk metalindustri, og avskjære det norske folk muligheten for at faa 875 dette? Jeg tænker nei.

Jeg ser, at det av vore politiske motstandere paastaaes, at efterhaanden vil det bli norsk, norske bedrifter og norske eiere. Men erfaringen taler ikke for det. Er det en bedrift, som duer noget, saa beholder de den selv, og naar utenlandske 880 fabrikker har kjøpt gruber for at underholde sin egen bedrift, saa kan de da ikke la dem gaa over paa andre hænder, det maa enhver skjønne. De maa selv beholde dem, og de beholder dem. Men er tiden begrænset, saa kommer den dag, da de maa gi dem fra sig, og inden den tid, inden 80 aar, vil enhver skjønne, at vi her i landet har en mægtig metalindustri; længe før den tid har vi det. Og at Nordland 885 blir et stort industridistrikt her i landet, det betviler jeg ikke. Jeg oplever det ikke, det er ikke rimelig, men at det kommer om 30-40 aar, kanske før, det tviler jeg ikke paa.

890 Men vilde det være ret av os, som styrer med disse ting nu, om vi hadde ordnet det saadan, at de bedste gruber og de bedste vandfald kom paa utlændingers hænder, saa det blir umulig for nordmænd at etablere en stor og mægtig industri her i landet, naar den tid kom, da vi hadde penge til at oprette den og hadde kundskaper til at gjøre det? Jeg mener nei. Det er baade vor ret og vor pligt at
895 sørge for, at saa ikke sker, at sørge for, at vore efterkommere blir sat i stand til at utnytte dette lands naturrigdomme. Dette er venstres koncessionspolitik.

Nu skrømmer man os med, at det er grundlovsstridig. Jeg har hørt dette før, for 2 aar siden. Da fik vi ogsaa høre, at det var grundlovsstridig, da vi hadde
900 vasdragsloven under behandling, som jeg har nævnt. To statsraader stod og erklærte, at det forslag, som var fore, var grundlovsstridig; men stortinget lot sig ikke skrømme. Stortingsmændene er i det hele tat ikke saa lette at skrømme; jeg tænker ikke de lar sig skrømme denne gang heller. Og saa heter det, at det er et indgrep i eiendomsretten. Ja, det har vi da hørt saa mangfoldige gange, det er et
905 gammelt argument fra høires side. Jeg husker det fra 80-aarene, fra 90-aarene. Da vi f. eks. gjennomførte den direkte skat, fik vi høre, det var et indgrep i eiendomsretten. Jeg tror sandelig ogsaa vi fik høre, at eiendomsretten var i fare, da vi kjæmpet for stemmeretten, - saa det er intet nyt. Det eiendommelige er forresten, at den Løvlandske proposition, som under visse vilkaar ogsaa foreslog
910 tilbakefaldsret, den er ikke noget indgrep i eiendomsretten; men naar vi foreslaar noget av samme art, saa skal det være indgrep i eiendomsretten. Jeg tror ikke, man behøver at være ræd for det.

Jeg vil tilslut sammenfatte, hvad jeg har uttalt derhen, at venstres politik, som jeg
915 her har skitsert den, og som den er og vil bli i de kommende aar, den tilsigter at etablere samfunnsretfærdighet og fremgang for næringsveiene under hensyn til vore efterkommeres berettigede krav. Vi har at kjæmpe mot reaktion og revolution. Vi har paa den ene side det reaktionære høire, paa den anden side har vi den revolutionære socialisme. Vi repræsenterer, som jeg har sagt før - det
920 er blit sagt med haan av socialisterne, men jeg har optat det med stolthet - vi repræsenterer den gyldne middelvei. Og det er den gyldne middelveis politik, som mange synes er radikal, socialistisk, og som andre, paa den motsatte side, synes er konservativ uten ende. Det er den virkelige gyldne middelveis politik, den, som virkelig fører til maalet.

925

Venstre har ledet landets politik i snart to menneskealdre. Er det nogen, som vil

gjøre om igjen det, vi har gjort? Vil man gjøre om igjen venstres kamp for folkestyre? Vil man gjøre om igjen venstres kamp i unionssaken? Vil man gjøre
930 om igjen venstres kamp for samfundsretfærdighet i kampen for stemmerettens utvidelse? Eller vil man gjøre om igjen venstres arbeide for de sosiale forsikringers gjennomførelse?

Nei, jeg tænker ikke det. Man vil ikke gjøre det om igjen, man vil fortsætte paa
935 samme maate, fortsætte med at prøve at etablere samfundsretfærdighet, saa langt landets evne rækker. Det er det med os, som har hat ansvaret i alle disse aar og har gjennomført disse ting, at vi kan ikke paata os og love at gjennomføre mere end det, vi virkelig ogsaa vaager os til at gjennomføre, og som landets evne rækker. Vi kan ikke gjøre som socialisterne: at love ting, som ikke kan gjøres. En
940 ting har forundret mig, og det er, at socialisterne har kunnet faa saa stor tilslutning. Jeg kunde forstaa det ved forrige valg. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa det; men der var visse ting, som kunde forklare det. Men det skulde forundre mig, om socialisterne virkelig ved kommende valg skal kunne faa forstandige nordmænd i nogen større utstrækning til at følge sit
945 humbugprogram, som i virkeligheten ikke kan føre til andet end at skade de saker, som arbeiderne i første række er interessert i at faa gjennomført. Det maa jo dog huskes, at hvis man splitter sig ved at stemme med socialisterne, vil man paa mange steder bringe det derhen, at den mand, som venstre kjemper for at faa frem, han kommer ikke frem, men der kommer kanskje en høirekandidat
950 isteden. Det er det eiendommelige. Eiendommelig er det ogsaa, hvad socialisternes fører paa stortinget, sogneprest Eriksen, sier - han lægger ikke skjul paa det - at hele venstre bør gaa sammen med høire til et parti; vi har ikke bruk for de 2-3 partier, det er ét. La os saaledes faa ialt to partier; han er enig med baade Michelsen og høire: han vil ha to partier. Og det undrer jeg mig ikke det
955 mindste over, for jeg er ikke i tvil om, at hadde den Michelsenske idé om et samlingsparti vundet frem, saa hadde tusener strømmet over til socialisterne. Men naar man har et livskraftig venstre og vedblir at ha det, som vi har hat det før, saa mener jeg, at den sunde, normale, forstandige arbeider, som vi har saa mange av i vort land, dog maa vende sig fra dette humbugparti, som gir en
960 masse løfter, som det ikke kan indfri, og slutte sig til et parti, som vil en national og demokratisk politik.

Kilde

Utdrag av statsminister Gunnar Knudsens foredrag paa Hamar og i Lier. Kristiania 1909.

Emner
Foredrag, Venstre

URI
<https://www.virksommeord.no/tale/foredrag>

970

975

980

985

990

995

1000